

BJURÅKERS KYRKAS KLOCKSTAPEL

Antikvarisk medverkan vid renovering av spånklädda ytor

Bjuråkers kyrka
Bjuråkers socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2010

Daniel Olsson

BJURÅKERS KYRKAS KLOCKSTAPEL

Antikvarisk medverkan vid renovering av spånklädda ytor

Bjuråkers kyrka
Bjuråkers socken
Hudiksvalls kommun
Hälsingland
2010

Rapport 2012:11
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida eller beställa kostnadsfritt i PDF format inger.eriksson@xlm.se eller 026-65 56 42.

Rapporter (tryckt), böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2012

Omslagsbild: Klockstapeln vid Bjuråkers kyrka med byggnadsställningar under renoveringen våren 2010. Foto från nordost. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-04-27.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Bakgrund	5
Historik och beskrivning.....	5
Skadebild	6
Utförda åtgärder.....	7
Antikvariska ställningstaganden	8
Slutomdöme.....	9
Sammanfattning.....	10
Administrativa uppgifter.....	11
Besiktningstillfällen.....	11
I Läns museets arkiv förvaras	11
Noter	11
Käll- och litteraturlista.....	11
Arkiv.....	11
Otryckta källor.....	11

Ill. 1. Utdrag ur cX-länskarta med klockstapeln markerad med en röd pil. Den blå-markerade ytan i kartbildens övre del är Norra Dellen.

Ill. 2. Bjuråkers kyrkomiljö med klockstapeln med byggnadsställningar, del av kyrkogården samt kyrkan från öster. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2010-05-06.

BAKGRUND

Under våren 2010 har klockstapeln vid Bjuråkers kyrka genomgått en renovering. Arbetet, som har bestått av byte av rötskadade spånytor och undertaksbrädor på klockstapeln, har utförts av Hälsinge takspån, Kilafors, vilka även har tillverkat de nya spånen som använts vid renoveringen. För arbetet har församlingen tilldelats kyrkoantikvarisk ersättning. Länsmuseet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvarisk medverkande genom antikvarie Daniel Olsson, som även har sammanställt denna rapport.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Bjuråkers kyrkoplats har medeltida ursprung. Den nuvarande klockstapeln, som är placerad sydväst om kyrkobyggnaden, uppfördes år 1741 under ledning av byggmästare Magnus Granlund från Hudiksvall. Spiran köptes från Iggesunds bruk. Den tidigare klockstapeln, som var uppförd 1640, revs i samband med att den nya uppfördes. Den nuvarande klockstapeln har kvadratisk bottenplan med en panelklädd boddel med

Ill. 3 Klockstapeln från sydväst före renoveringen. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-04-13.

paneltak. Över den reser sig spånklädda pelare som bär upp en klockvåning försedd med spånklädd tornhuv och överst en spånklädd lökkupol krönt av en spira. Alla spån och trätor i fasaderna är mörkt tjärade. Klockstapeln har en sluten och ålderdomlig karaktär och den skiljer sig därigenom från de många åttsidiga klockstaplar som kom att uppföras i Hälsingland från 1750-talet och framåt i tiden.¹

*Ill. 4. De gjutna klockorna i klockstapeln.
Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg
2010-04-27.*

I klockstapeln leder en vinklad trätrappa upp till klockvåningen. Stapeln har två äldre gjutna klockor. Inuti klockstapeln är alla ytor obehandlade. Genom åren har klockstapeln genomgått ett flertal renoveringar och takspånen hade sannolikt uppsatts vid minst tre olika tillfällen och de var även av olika kvalitet.²

Ill. 5. Klockstapelns klockformade huv (takytorna upp till det vertikala partiet under lökkupolen) där spånen var rötskadade före renoveringen. På det vänstra takfallet ses den taklucka som beskrivs närmare i texten. Foto från nordost, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-04-13.

SKADEBILD

År 2006 tjärade Hälsinge takspån klockstapeln och då upptäcktes att delar av klockstapelns spåntäckning hade tjänat ut.³ Före renoveringen fanns omfattande rötskador på takspånen på den välvda huv, här kallad klockhuv, som täcker klockvåningen. De största skadorna fanns på alla sidorna av klockhuv upp till det vertikala spånklädda partiet under lökkupolen. På vissa ställen var även den underliggande träpanelen rötskadad. Skadorna har troligtvis uppkommit på grund av att behandling med stenkolstjära utförts tidigare, vilket fått till följd att träspånen har drabbats av s.k. torröta under skiktet av stenkolstjära. Vid takluckan i takytan mot öster fanns öppningar där vatten kunde rinna in. Därtill förekom även andra platser där vatten kunde komma in, bland annat i vinklar mellan olika takytor. Spånen på pelarna respektive lökkupolen var dock i förhållandevis god kondition.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Hälsinge takspån inledde arbetet på plats i slutet av maj 2010 med att resa byggnadsställningar kring klockstapelns och täcka över den rad med gravvårdar som står närmast klockstapelns södra fasad. Därefter startade arbetet med att riva bort röt-skadade takspån på klockstapelns olika takfall. En takyta åtgärdades i taget och ytorna täcktes tillfälligt över med presenningar när undertaket var frilagt. Röt-skadade panelbrädor byttes ut mot friskt virke av samma dimensioner och virkesbehandling som tidigare.

Hälsinge takspån har tillverkat allt takspån som behövdes till denna renovering. Spånen är av spjälkad senvuxen furu och tjärdoppade vid leverans. För vissa hörn och övergångar har konvexa spån tillverkats och använts. Till den nedersta raden har spån med spetsig avslutning, lika de tidigare, använts.

Ill. 6. Klockstapelns från nordväst med byggställningar under renoveringen. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-04-13.

Ill. 7. Mats Hugg från Hälsinge takspån frilägger takluckan på klockstapelns östra takfall. På takytans nedre del har nya rader av takspån spikats fast. Foto från sydost, Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-04-27.

Före renoveringen uppskattades den spånyta som skulle åtgärdas till 50 kvadratmeter, men det visade sig att röt-skadorna var något mer utbredda än beräknat och totalt byttes 78 kvadratmeter spånyta ut i samband med denna renovering. För fastsättning av nya spån har rostfri spik använts. På tornhuvens alla takfall upp till den vertikala ytan under lökkupolen har alla spån bytts ut mot nytillverkade spån. De spån som tagits bort från klockstapelns har kasserats och körts iväg. Länsmuseet har tagit hand om ett kasserat takspån, som sannolikt skulle ha kunnat vara ett ursprungligt takspån att döma av virkeskvalitet och utformning. Enligt uppgift fanns spån av tre olika dimensioner och utförande på de utbytta spånyterna och den norra sidan hade före renoveringen kvar större delen av en täckning med äldre, eventuellt ursprungliga spån.⁴ På några spån fanns spår av rödfärg,

vilket tyder på att klockstapeln vid något tillfälle har varit rödfärgad. Uppgifter om och spår av rödfärgning har påträffats på ett antal av Hälsinglands klockstaplar uppförda på 1700-talet.

Den taklucka som fanns på takfallet mot öster har renoverats och efter samråd med Länsstyrelsen satts tillbaka, men med bättre tätning för att undvika läckage vid denna plats i framtiden. Till detta har blyplåt använts, men även på andra känsliga anslutningspunkter har blyplåt kommit till användning. En teori är att takluckan har använts för att den eller de som trampade igång klockorna i stapeln skulle kunna ha kontakt med någon på marken eller kanske ännu mer troligt någon vid korets södra dörr, som ses väl från denna plats.

Ill. 8. Detalj av hörn på klockhuven efter omläggning med nya spån. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2010-05-06.

Ill. 9. Bröderna Mats och Jonas Hugg, Hälsinge takspån, klipper och viker till blyplåt till tätning av klockstapelns särskilt utsatta punkter. Foto från nordväst, Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2010-04-27.

ANTIKVARISKA STÄLLNINGSTAGANDEN

När Läns museet fick uppdraget som antikvarisk medverkande i samband med denna renovering hade församlingen fått tillstånd till åtgärderna av Länsstyrelsen. I detta står att: ”Antikvarisk kontrollant skall i detta arbete främst dokumentera arbetet vid avrivning samt tillse att ny spåntäckning får samma utseende, dimensioner mm som den gamla”. De omlagda takytorna på klockhuven skiljer sig från de tidigare, då de befintliga spånen var lagda vid minst tre olika renoveringar. Spånen var av olika dimensioner och virkeskvalitet där de äldre takspånen var mycket bredare och av mycket tätvuxet virke. Vid omläggningen har spån av varierande bredder använts, dock enligt uppgift genomgående av god virkeskvalitet. Att lägga om hela takytorna med spån av den ursprungliga modellen skulle enligt uppgift från Hälsinge takspån ha blivit mycket mer kostsamt. Därtill är det idag enormt svårt att producera spån av samma virkeskvalitet som de äldsta spånen. Läns museet ser helst att det inför

kommande renoveringar av spåntak av hög ålder förs en mer utförlig diskussion om spånbyten på ett tidigare stadium än i detta fall. Därigenom blir det lättare att på förhand ta ställning till vilka spånbredder och kvaliteter som bör eftersträvas redan när spånentreprenören lämnar offert på det planerade arbetet. Vid det inledande byggmötet är vanligtvis merparten av spånen redan framtagna och det är därför svårt att påverka utförandet i det här skedet. I detta fall bedömde dock Läns museet att utförandet av spånbytet på Bjuråkers klockstapel borde kunna accepteras ur kulturmiljösynpunkt.

Under renoveringen fördes en diskussion om takluckan i klockhuvens östra takfall skulle bevaras som en funktionsduglig lucka eller ej. Efter samråd med Länsstyrelsen beslöts dock att den skulle få vara kvar, då det bland annat fanns skäl att anta att luckan kan ha använts för kommunikation mellan kyrkan och klockorna i klockstapeln. Det är viktigt att spår av detta slag bevaras vid renoveringar för att det i framtiden ska kunna gå att förstå hur byggnaden har använts och fungerat i äldre tid.

*Ill. 10. Detalj av takluckan efter renoveringen.
Foto från nordost, Daniel Olsson, Läns museet
Gävleborg 2010-05-06.*

SLUTOMDÖME

Arbetet har löpt enligt planerna och byggtiden blev mycket kort. Till nya spån har enligt uppgift genomgående hantverksmässigt tillverkade spån av god kvalitet använts. Under rubriken antikvariska ställningstaganden har Läns museets tankegångar kring bytet av spånytorna beskrivits närmare. Läns museet upprättade 2010-06-30 ett Underlag för slutintyg och rekommenderade i detta Länsstyrelsen att godkänna arbetet ur antikvariskt hänseende.

Ill. 11. Klockstapeln och kyrkan från söder vid slutbesiktningen. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2010-05-06.

SAMMANFATTNING

Under några vårveckor i april och maj 2010 utförde Hälsinge takspån en renovering av klockstapeln vid Bjuråkers kyrka. Totalt byttes cirka 78 kvadratmeter spån på samtliga av klockhuvens takfall på den övre delen av klockstapeln. Några undertaksbrädor som var rötskadade har också bytts mot nya av friskt virke. Tätningar med blyplåt har också utförts. Länsmuseet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvarisk medverkande och Länsmuseet upprättade ett underlag för slutintyg efter slutbesiktningen och rekommenderade Länsstyrelsen att godkänna arbetet ur antikvariskt hänseende.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut, Dnr: 433-16673-08

BESIKTNINGSTILLFÄLLEN

Antikvarisk medverkan 1	2010-04-13
Antikvarisk medverkan 2	2010-04-27
Slutbesiktning	2010-05-06

I LÄNSMUSEETS ARKIV FÖRVARAS

Foton	2010-04-13	Dg 12-1071-1087
	2010-04-27	Dg 12-1099-1137
	2010-05-06	Dg 12-1138-1190

Beslut från Länsstyrelsen
Underlag för slutintyg
Hälsinge takspån AB, Arbetsbeskrivning och offert
Korrespondens

NOTER

- 1 Olsson, D. 2004. Kapitel 2 och 3.
- 2 Hugg, Mats. 2010. Muntliga uppgifter.
- 3 Länsstyrelsen Gävleborg, beslut 2008-11-10
- 4 Hugg, Mats. 2010. Muntliga uppgifter.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg

Ärendearkivet: Hudiksvalls kommun, Bjuråkers socken, Kyrkor
och kyrkliga byggnader, Bjuråkers kyrka

Otryckta källor

Hugg, Mats. Hälsinge takspån, muntliga uppgifter, april-maj 2010

Länsstyrelsen Gävleborg. Tillstånd till byte av spåntak på klockstapeln vid
Bjuråkers kyrka, Bjuråkers socken, Hudiksvalls kommun, Hälsingland, daterat
2008-11-10.

Olsson, Daniel. 2004. Kapitel 2 och 3 i: *Bjuråkers kyrka. Vård- och
underhållsplan*, Uppsala.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE. FAKTARUM: STYRMANSGATAN 4, GÄVLE.

